

VALINNAISESTI JA PAKOLLISESTI KAUSATIIVISET TUNNEKAUSATIIVIT JA NIIDEN ARGUMENTTIRAKENNE¹

Michaela Pörn

Åbo Akademi

Finska språket med litteraturen

mporn@abo.fi

Artikkelini käsittelee suomen tunnekausatiiviverbejä ja niiden argumenttirakennetta. Osoitan, että tunnekausatiiviverbit on perusteltua jakaa kahteen ryhmään: valinnaisesti kausatiivisiin (valkkaus-verbeihin) ja pakollisesti kausatiivisiin (pakkaus-verbeihin). Käsittelem valkkaus-verbien ja pakkaus-verbien leksikaalisia ominaisuuksia sekä sitä, kuinka verbiluokkien leksikaaliset erot heijastuvat niihin liittyvän kun-lauseadjunktin tulkintaan. Esitän myös verbien argumenttirakenteesta teoreettisen kuvauksen, joka perustuu konseptuaaliseen semantiikkaan.

Pakkaus-verbien yhteydessä kun-lause voidaan aina tulkita aiheuttaja-argumentiksi, koska pakkaus-verbien CAUSE-funktio on pakollinen. Valkkaus-verbien yhteydessä sitä vastoin kun-lauseetta ei välttämättä voida tulkita aiheuttaja-argumentiksi, koska valkkaus-verbien CAUSE-funktio voi valinnaisuudesta johtuen olla kokonaan poissa.

Avainsanat: Konseptuaalinen semantiikka, verbin argumenttirakenne, tunnekausatiivit, adjunktit

1. JOHDANTO

Artikkelissani osoitan, että tunnekausatiiviverbit (esim. *itkettää, heikottaa, inhottaa, harmittaa* jne.) on perusteltua jakaa kahteen ryhmään: valinnaisesti kausatiivisiin ja pakollisesti kausatiivisiin. Jatkossa käytän näistä verbiluokista seuraavia lyhenteitä: valinnaisesti kausatiiviset tunnekausatiiviverbit = valkkaus-verbit ja pakollisesti kausatiiviset tunnekausatiiviverbit = pakkaus-verbit. Artikkelissani käsittelem valkkaus-verbien ja

pakkaus-verbien leksikaalisia ominaisuuksia sekä sitä, kuinka verbiluokkien leksikaaliset erot heijastuvat niihin liittyvän *kun*-lauseadjunktin tulkintaan. Esitän myös verbien argumenttirakenteesta teoreettisen kuvauksen, joka perustuu konseptuaaliseen semantiikkaan. Siihen tarvitaan tunnekausatiivirakenteisiin liittyviä adjunkteja, lähinnä *kun*-lauseita:

- (1) Pekkaa *heikotti*, *kun* hän juoksi kotiin. (valkkaus-verbi)
- (2) Pekkaa *kadutti*, *kun* hän juoksi kotiin. (pakkaus-verbi)

¹ Kiitän tutkimusapurahasta Åbo Akademitä (Stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut)

Vilkuna (1996, 134–135) jakaa tunnekausatiiviverbit seuraaviin ryhmiin: (a) *Vatsaani nipistelee – kouristaa*. (b) *Minua väsyttää – oksettaa*. (c) *Uolevia itkettää – nukuttaa*. (d) *Meitä huolestuttaa – harmittaa*. Ryhmän (a) verbit tarkoittavat suhteellisen konkreettisia tuntemuksia, ja partitiivargumentti on ruumiinosa eikä siis varsinainen kokeva olio kuten (b)-ryhmässä. Myös (b)-ryhmän verbit ilmaisevat vielä konkreettisehkoa fyysistä tilaa, tällä kertaa varsinaisen kokijan kanssa. Ryhmässä (c) on kyse sisäisestä tarpeesta tehdä jotakin, ja (d)-ryhmässä muunlaisesta psyykkisestä tilasta.

Tyypillisiä valkkaus-verbejä ovat sellaiset verbit, jotka ilmaisevat vielä konkreettisehkoa fyysistä tilaa, kuten esimerkiksi *heikottaa, väsyttää, oksettaa, kuvottaa, janottaa, pyörryttää* jne. ja myös sellaiset verbit, jotka ilmaisevat kokijan sisäistä tarvetta tehdä jotakin, kuten esimerkiksi *itkettää, naurattaa, nukuttaa, hihityttää* jne. Tyypillisiä pakkaus-verbejä taas ovat sellaiset verbit, jotka ilmaisevat muunlaista psyykkistä tilaa, kuten esimerkiksi *harmittaa, kaduttaa, inhottaa, pelottaa, säällittää, kauhistuttaa, suututtaa, hermostuttaa* jne.

Valkkaus- ja pakkaus-verbien ero ei ole aivan ehdoton. Joillain verbeillä – esim. *suututtaa, harmittaa* – on kummankin verbiryhmän ominaisuuksia. Kuitenkin selvissä tapauksissa (esim. pakkaus-verbi *kaduttaa* ja valkkaus-verbi *heikottaa*) ero on hyvin selvä. Raja-alueelle sattuvien verbien analyysi on myös kiinnostava tehtävä. Sen jätän kuitenkin myöhempään tutkimukseen. Tässä artikkelissa pyrin esittelemään selvien valkkaus- ja selvien pakkaus-verbien käyttäytymistä ja esittämään verbeistä sellaisen kuvauksen, joka pystyisi selittämään näiden verbiryhmien käyttäytymisen eroja. Jakoa valinnai-

sesti kausatiivisiin ja pakollisesti kausatiivisiin tunnekausatiiviverbeihin ei ole aikaisemmin tietääkseni esitetty. Siksi niistä ei ole myöskään aiempaa kuvausta.

Ennen kuin käsittelen valkkaus- ja pakkaus-verbien välisiä leksikaalisia ja konseptuaalisia eroja, esitän lyhyesti konseptuaaliseen semantiikkaan (ks. Jackendoff, 1972; 1976; 1983; 1987; 1990; 1997; Nikanne 1990; 1995; 1997a,b; 2000; 2001) perustuvan verbin leksikaalisen konseptuaalisen rakenteen (LCS, engl. *Lexical Conceptual Structure*). Tarkastelen myös sitä, mikä on täydennysadjunkti, mikä on lisäysadjunkti ja mitkä ovat niiden väliset erot.

2. VERBI JA SEN LEKSIKAALINEN KÄSITERAKENNE

Konseptuaalisessa semantiikassa seuraan Nikanteen linjaa. Konseptuaalisessa semantiikassa syntaksi ja semantiikka pidetään erillään, joten täytyy selvittää, miten syntaktinen ja semanttinen rakenne ovat toisiinsa kytköksissä. Tällä tarkoitetaan, mitkä sanan semanttiset argumentit (aiheuttaja, teema, lähde, kohde, reitti jne.) voivat mahdollisesti tulla ilmaistuksi syntaksissa subjektina ja objektina.

Verbin argumenttipaikat on määrätty leksikossa, ja määritys perustuu pitkälti verbin leksikaaliseen käsiterakenteeseen (LCS:ään). Jackendoffin (1987; 1990) mukaan tämä rakenne koostuu vähintään kahdesta pääkerroksesta: (1) *Temaattinen kerros*, joka ilmaisee sellaisia suhteita kuin ”olla jossain paikassa”, ”liikkua jotakin reittiä pitkin”, ”aiheuttaa jotakin” jne. ja (2) *tekoerros*, (ks. Nikanne, 1995) joka ilmaisee dominanssisuhteet osanottajien (tekijä, taipuja) välillä.

Temaattisen kerroksen rakenne:**Vyöhyke 3**

(kausatiivinen vyöhyke)

*Ei-monadisiet funktiot:***CAUSE***Monadiset funktiot:***INCH****Vyöhyke 2**

(kuviovyöhyke)

*Ei-monadisiet funktiot:***BE****GO****STAY****EXT***Monadiset funktiot:***CONF, MOVE****Vyöhyke 1**

(sijaintivyöhyke)

*Monadiset funktiot:***AT, IN, ON,****UNDER, ...**

(paikka-funktiot)

TO, TOWARD, FROM, AWAY-FROM, VIA

(reitti-funktiot)

*Temaattinen rooli:*Aiheuttaja*Temaattinen rooli:*Teema*Temaattinen rooli:*Referenssin kohde

(paikka, kohde, lähde, reitti, vastaanottaja)

MOVE tarkoittaa "tapahtumista, jolla ei ole suuntaa". 1-paikkainen, monadinen tapahtuma-funktio.

CAUSE tarkoittaa "aiheuttaa jotain".

GO tarkoittaa "siirtymistä tai muutosta".

TO tarkoittaa "kohdetta".

AT tarkoittaa "paikkaa tai tilaa".

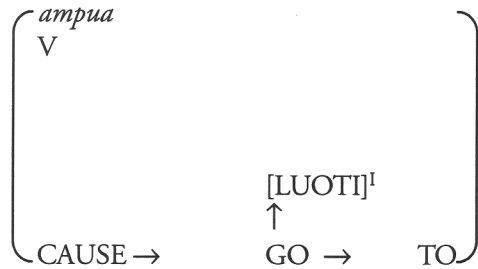
STAY tarkoittaa "pysyä jossain paikassa tai tilassa"

Nikanteen (1990) mukaan temaattinen kerros koostuu erilaisista funktioista, jotka jakautuvat kolmeen vyöhykkeeseen. Vyöhykkeiden numerointi ei ole mielivaltainen, koska funktioiden järjestys on aina sama. Temaattisen kerroksen rakenne perustuu riippuvuussuhteisiin funktioiden välillä. Tämä suhde, valinta, kulkee vasemmalta oikealle funktioketjussa, ja funktioista niiden temaattisiin argumentteihin tai rooleihin (ks. esim. 3–4). (Temaattisen kerroksen rakenteesta ja siihen liittyvistä ehdoista ja rajoituksista, ks. Nikanne, 1997b)

Mitkä sanan semanttiset argumentit voivat mahdollisesti tulla ilmaistuksi syntaksissa subjektina ja objektina, ja miten niitä argumentteja tai semanttisia rooleja kytetään syntaksiin? Nikanteen (1997b; vrt. Jackendoff, 1990) mukaan ei kannata yrittää kytkeä niitä suoraan syntaksiin. Täytyy ensin määrätä jokaisen argumentin syntaktiset mahdollisuudet, ja ne määräytyvät verbin leksikaalisista ominaisuuksista. Tässä artikkelissa esitän verbien leksikaaliset kuvaukset seuraavasti:

(3) Pekka *nauraa*.(4) Pekka *ampui* Maijaa.”fonologia”
syntaksi

LCS

Leksikaalinen yksikkö on siis kytkentäsääntö, joka yhdistää tietynmuotoiset fragmentit fonologista rakennetta, syntaktista rakennetta ja käsite-rakennetta. Verbiin voi leksikaalistua näiden lisäksi myös muuta kognitiivista informaatiota, esimerkiksi spatiaalista, sosiaalista, auditiivista jne. (Lisää muusta kognitiivisesta informaatiosta, ks. Jackendoff, 1987; Nikanne, 2000.) Järän kuitenkin tämän muun kognitiivisen informaation pois artikkelistani, koska se ei ole argumentaation kannalta olennaista.

Nauraa-verbillä on vain yksi potentiaalinen syntaktinen argumentti, koska sen LCS sisältää vain yhden funktion, MOVE. MOVE-funktio valitsee² argumentikseen teeman, joka on eksplisiitisti ilmaistu syntaksissa subjektina. *Pekka* on siis MOVE³-

² Valintasuhde ilmaistaan nuolella. Tämä tarkoittaa sitä, että vyöhykkeen 3 funktio voi valita komplementikseen vyöhykkeen 2 funktion ja vyöhykkeen 2 funktio voi valita vyöhykkeen 1 funktion. Funktio valitsee aina argumenttinsa tai roolinsa samasta vyöhykkeestä. Vyöhykkeen 2 funktio on temaattisen rakenteen pää. Temaattiseen rakenteeseen täytyy sisältyä yksi (ei useita) vyöhykkeen 2 funktio.

³ MOVE on monadinen funktio. Pääjako samaan vyöhykkeeseen kuuluvien funktioiden välillä on *monadisten* ja *ei-monadisten* funktioiden välillä. Monadisilla funktioilla voi olla ainoastaan yksi komplementti, joko toinen funktio (oikealla puolella) tai argumentti (yläpuolella). Ei-monadisilla funktioilla sen sijaan voi olla enemmän kuin yksi komplementti, jopa enemmän kuin kaksi.

funktion teema. Sen sijaan *ampua*-verbillä on kolme potentiaalista syntaktista argumenttia, koska *ampua*-verbin LCS sisältää kolme funktiota. Esimerkkilause (4) tarkoittaa, että 'Pekka aiheuttaa sen, että luoti liikkuu jotain reittiä pitkin kohti Maijaa'. CAUSE-funktio valitsee argumentikseen aiheuttajan, joka on eksplisiittinen syntaktinen subjekti. *Pekka* on CAUSE-funktion argumentti. GO-funktion argumentti, teema (luoti), joka liikkuu tai siirryy, ei ole eksplisiittinen syntaktinen argumentti vaan implisiittinen⁴. GO-funktion teema, luoti, ei siis voi tulla ilmaistuksi syntaksissa subjektina tai objektina juuri *ampua*-verbin kohdalla. TO-funktio valitsee argumentikseen kohteen, joka on ilmaistu syntaksissa objektina. *Maija* on siis TO-funktion kohde.

Nikanteen (1997b, 105) mukaan suomen tunnekausatiiveja voidaan käyttää sekä kausatiivisissa (5) että ei-kausatiivisissa (6) merkityksessä. (Suomen tunnekausatiiveista ks. mm. Pörn, 2001; Siirainen, 1998) Suomen tunnekausatiiviverbeillä näyttää myös olevan implisiittinen argumentti LCS:ssaan. Tämä on aiheuttaja. Tunnekausatiiviverbien aiheuttaja ei aina ole implisiittinen, vaan tämä voi myös olla eksplisiittinen syntaktinen ar-

⁴ Implisiittinen argumentti on sellainen, joka ei vaadi syntaktista argumenttia. Implisiittisyys merkitään indeksillä I.

gumentti eli subjekti, kuten esimerkkilauseessa (5).

(5) *Juhla* kyllästyttää Pekkaa. (kausatiivinen)

(6) Pekkaa kyllästyttää. (ei-kausatiivinen)

Tunnekausatiiviverbien LCS:

[...]^I
↑
[<CAUSE> → STAY → AT]

CAUSE-funktion argumentti on valinnainen (mikä on merkitty kulmasulkein) ja AT-funktion argumentti on implisiittinen (mikä on merkitty indeksillä I). Esimerkkilauseessa

(7)

[...]^I
↑
[CAUSE → STAY → AT]

3. TÄYDENNYSADJUNKTI VS. LISÄYSADJUNKTI

Nikanteen (1997a) mukaan adjunkti on sellainen, joka ei kuulu verbin varsinaiseen syntaktiseen argumenttirakenteeseen subjektina ja/tai objektina, mutta joka voi kuitenkin olla vuorovaikutuksessa verbin argumenttirakenteen kanssa. Adjunktikonstruktiot voidaan jakaa täydennysadjunkteihin ja lisäys-

(9) [Pekka   voiteli   leivän]

Ydinlauseen temaattinen rakenne:

PEKKA   [RASVA]^I   LEIPÄ
↑   ↑   ↑
CAUSE →   GO →   TO

(5) CAUSE-funktion argumentti on läsnä ja se on ilmaistu syntaksissa subjektina. *Juhla* on CAUSE-funktion argumentti eli aiheuttaja. *Pekka* on STAY-funktion teema. AT-funktio ilmaisee sitä tilaa, missä Pekka on. Sitä ei voida eksplisiittisesti ilmaista syntaksissa, joten se on implisiittinen. Esimerkkilauseessa (6) CAUSE-funktio on kokonaan poissa, joten lause ilmaisee sen, että 'Pekka on kyllästynyt'. Tämä lause osoittaa sen, että Pekka voi olla kyllästynyt ilman varsinaista syytä.⁵ Näin ollen tunnekausatiiviverbien LCS antaa kaksi toteutumismahdollisuutta: toinen on kausatiivinen (7) ja toinen ei-kausatiivinen (8):

(8)

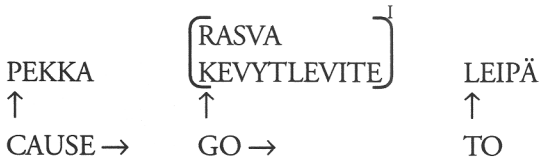
[...]^I
↑
[STAY → AT]

adjunkteihin. Täydennysadjunkti on sellainen, joka ilmaisee verbin jonkin implisiittisen argumentin, ja joka siten tunkeutuu verbin argumenttirakenteen sisälle. Esimerkiksi suomen kielen ADE-adjunkti (ks. Nikanne, 1990) on tällainen, sillä sen avulla voidaan ilmaista muun muassa implisiittinen teema. Esimerkiksi *voidella*-verbillä on implisiittinen teema, VOI tai RASVA, jonka levittämistä verbi kuvaa.

kevylevitteellä.

⁵ Huomattakoon, että teema on objektin (partitiivin) sijassa, vaikka aiheuttajaa ei olekaan LCS:ssä, ks. Nikanne 1997b.

Ydinlauseen + täydennysadjunktin temaattinen rakenne:

Esimerkkilauseella (9) tarkoitetaan, että 'Pekka aiheutti sen, että RASVA kulki jotain reittiä pitkin kohti leipää'. Pekka on CAUSE-funktion aiheuttaja-argumentti. GO-funktion argumentti, teema (rasva), on implisiittinen. Tämä tarkoittaa sitä, että se ei voi olla eksplisiittinen syntaktinen argumentti (subjekti tai objekti), mutta se voidaan ilmaista eksplisiittisesti adjunktikonstruktion, *kevytlevitteellä*, avulla. LEIPÄ on TO-funktion argumentti (kohde). Huomattakoon, että lause oli-

si aivan kieliopillinen myös ilman ADE-adjunktia *kevytlevitteellä*. Adjunktin ei olekaan verbin *voidella* syntaktinen argumentti, mutta se kytetään adjunktikonstruktion avulla verbin argumenttirakenteen sisälle implisiittiseen teemaan. Toisin sanoen adjunktin (*kevytlevitteellä*) semanttinen sisältö fuusioidaan implisiittisen teeman sisällön, RASVA, kanssa.

Lisäysadjunktit puolestaan lisäävät jotain ydinrakenteen merkitykseen mutta eivät tunkeudu sen argumenttirakenteen sisälle.

(10) Pekka tuli kotiin *vihaisena*.

Lisäysadjunktin

Esimerkkilauseessa (10) adjunktin *vihaisena* ei mitenkään puutu ydinlauseen *Pekka tuli kotiin* merkitykseen vaan ainoastaan lisää siihen sen tiedon, että 'Pekka oli vihainen'.

Kuten jo totesin, suomen tunnekausatiivi-verbillä on LCS:ssaan implisiittinen aiheuttaja. Ellei aiheuttajaa ole ilmaistu syntaksissa subjektina, tämä voidaan ilmaista eksplisiittisesti adjunktikonstruktion avulla, esimerkiksi *kun*-lauseella:

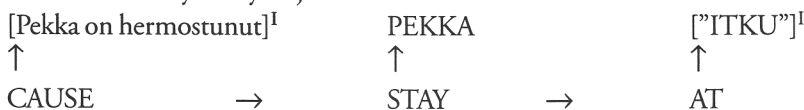
(11) Pekkaa itkettää, *kun hän on hermostunut*.

Ydinlauseen temaattinen rakenne:

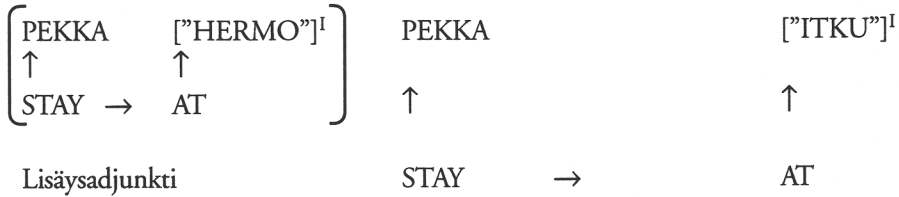
(a) *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta: täydennysadjunktin

Ydinlauseen + täydennysadjunktin temaattinen rakenne:

(b) *kun*-lauseen temporaalinen tulkinta: lisäysadjunkti

Ydinlauseen + lisäysadjunktin temaattinen rakenne:

Jos kyseessä on sellainen tunnekausatiivi, joka ilmaisee kokijan sisäistä tarvetta tehdä jotain, kuten esimerkiksi *itkettää* esimerkissä (11), (tunnekausatiivien semanttisesta ryhmittelystä, ks. Vilkkuna, 1996: 134-135) verbin ei-kausatiivinen merkitysvariantti voi jopa saada kaksi eri tulkintamahdollisuutta. Joko verbi tulkitaan niin, että Pekka on siinä tilassa että itku on tulollaan mutta Pekka ei kuitenkaan itke tai sitten verbi tulkitaan niin, että Pekka tosiaan itkee.

Huomattakoon, että tunnekausatiivirakenteisiin liittyvä *kun*-lause voi olla sekä täydennysadjunkti että lisäysadjunkti jopa samassa rakenteessa aina sen mukaan, saako *kun*-lause *kausaalisen* (11a) vai *temporaalisen* (11b) tulkinnan. (*Kun*-lauseen temporaalisesta ja kausaalisesta tulkinnasta, ks. mm. Herlin, 1998) Lopullinen päättely tehdään kontekstin perusteella. Jos *kun*-lause saa kausaalisen tulkinnan, lauseella tarkoitetaan, että 'Pekkaa itkettää siksi kun hän on hermostu-

nut' tai 'se, että Pekka on hermostunut aiheuttaa sen, että hän itkee'.⁶ Kausaalisen tulkinnan saava *kun*-lause voidaan kytkeä verbin argumenttirakenteen sisälle, joten se ilmaisee implisiittisen aiheuttajan. Toisin sanoen *kun*-lause tulkitaan CAUSE-funktion argumentiksi. Näin ollen kyseessä on täydennysadjunkti. Jos *kun*-lause sen sijaan saa temporaalisen tulkinnan, se antaa vain lisätietoja matriisilauseen ilmaiseman tilanteen ajankohdasta, joten kyseessä on lisäysadjunkti. Tämä ei siis tunkeudu verbin argumenttirakenteen sisälle, vaan antaa vain ydinlauseen merkitykseen sen lisätiedon, että 'Minua itkettää ja se sattuu tapahtumaan juuri silloin kun olen hermostunut'.

Jos tunnekausatiiviverbillä sen sijaan on ilmaistu syntaktinen aiheuttaja-subjekti, *kun*-lause ei voi tunkeutua verbin argumenttirakenteen sisälle. Toisin sanoen *kun*-lause ei voi olla täydennysadjunkti, vaan se jää lisäykseenä verbin argumenttirakenteen ulkopuolelle.

(12) Pekka itkettää minua, *kun olen hermostunut*. (lisäysadjunkti).

⁶ Kausaalisen tulkinnan saava *kun*-lause vastaa merkitykseltään lähinnä *koska*-lausetta. (Lisää *koska*-lauseista, ks. Herlin, 1997)

Ydinlauseella (12) tarkoitetaan, että 'Pekka aiheuttaa sen, että itken'. Ydinlauseeseen (12) liittyvä *kun*-lause on lisäysadjunkti, koska se antaa vain ydinlauseeseen merkitykseen sen lisätiedon, että kyseinen tilanne tapahtuu joko

silloin kun olen hermostunut tai *siksi kun olen hermostunut*. Toisin sanoen *kun*-lause on kaksitekijäinen: temporaalinen tai kausaalinen. *Kun*-lause on silti molemmissa tapauksissa lisäysadjunkti.

4. VALKKAUS-VERBIEN VS. PAKKAUS-VERBIEN LCS

(13) Minua *janottaa – heikottaa – itkettää*. (valkkaus-verbit)

[...] ^{<I>}		[...] ^I
↑		↑
<CAUSE> →	STAY →	AT

(14) Minua *inhottaa – kaduttaa – harmittaa*. (pakkaus-verbit)

[...] ^{<I>}		[...] ^I
↑		↑
CAUSE →	STAY →	AT

Valkkaus-verbi LCS sisältää valinnaisen CAUSE-funktion, jolla on valinnaisesti implisiittinen aiheuttaja (13), kun taas pakkaus-verbi LCS sisältää pakollisen CAUSE-funktion, jolla on myös valinnaisesti implisiittinen aiheuttaja (14)⁷. Valkkaus-verbi yhteydessä CAUSE-funktio voi joko olla läsnä tai kokonaan poissa. Jos CAUSE-funktio on kokonaan poissa, tunnekausaiiviverbi ilmaisee sellaista fyysis-psykkistä tilaa, joka ei kaipaa syytä. Jos esimerkiksi *janottaa*, tila on aivan ymmärrettävä ilman syytä. Jos sen sijaan esimerkiksi *inhottaa*, tarvitaan aina syy, vaikkei tätä ole eksplisiittisesti ilmaistu syntaksissa.

Valkkaus-verbi ja pakkaus-verbi välisiä eroja ei välttämättä saada selville perinteisin syntaktisin keinoin. Esimerkiksi *dependenssikieliopin* (ks. mm. Tarvainen 1977) mukaan pakolliset argumentit erotetaan va-

linnaisista argumenteista yleensä pintarakenteellisen menetelmän, poistokokeen, avulla. (Lisää pintarakenteellisista menetelmistä, ks. Helbig, 1975, 31–40; Tarvainen, 1977, 26–27) Tässä kokeessa poistetaan lauseesta lauseenjäsen. Mikäli lauseesta tulee epäkieliopillinen, kyseinen lauseenjäsen on pakollinen. Kuten lauseista (13) ja (14) ilmenee, valkkaus-verbi ja pakkaus-verbi välistä rajaa ei tällä menetelmällä saada selville. Esimerkkilause (14) on kieliopillisesti hyväksyttävä, vaikka syntaktisesta rakenteesta puuttuu aiheuttaja-argumentti. Poistokokeen mukaisesti esimerkkilauseen (14) verbi olisivat valkkaus-verbejä, mutta näin ei mielestäni ole. Pakkaus-verbi voivat siis esiintyä syntaksissa ilman aiheuttaja-argumenttia, koska aiheuttaja-argumentti voi olla implisiittinen. Se johtuu siitä, että pakkaus-verbi CAUSE-funktio on aina läsnä. Vaikkei aiheuttaja-argumenttia ole ilmaistu syntaksissa, se on silti olemassa implisiittisesti.

⁷ Tämä on merkitty niin, että implisiittisyysindeksi on valinnaisuutta ilmaisevissa kulmasuluissa.

5. VALKKAUS-VERBIEN VS. PAKKAUS-VERBIEN VUOROVAIKUTUS *KUN*-LAUSEEN KANSSA

Missä valkkaus-verbien ja pakkaus-verbien välinen ero sitten voidaan konkreettisesti kuvata? Tähän tarvitaan verbien LCS. Verbi ja sen LCS voi olla vuorovaikutuksessa erilaisen adjunktien, esim. *kun*-lauseiden kanssa. Valkkaus-verbien ja pakkaus-verbien välinen ero näkyy nimenomaan siinä yhteydessä, kun otetaan huomioon ne adjunktikonstruktiot, lähinnä *kun*-lauseet, jotka liittyvät tunnekausatiivirakenteisiin:

- (15) Minua itkettää – janottaa, *kun olen hermostunut.* (valkkaus-verbit)

Esimerkkilauseessa (15) *kun*-lause voi siis olla joko täydennysadjunkti tai lisäysadjunkti aina sen mukaan, saako *kun*-lause kausaalisen vai temporaalisen tulkinnan (ks. esimerkkilauseet 11a–11b). On otettava huomioon se, että *kun*-lauseiden tulkintaan vaikuttavat myös esimerkiksi lauseiden keskinäiset aikasuhteet. (Lauseiden aikamuodoista, ks. mm. Larjavaara, 1990) Jos matriisilauseella ja *kun*-lauseella on sama aikamuoto, *kun*-lause on yleensä kaksitulkintainen: temporaalinen tai kausaalinen (15). Huomattakoon esimerkiksi, että jos matriisilause on preesensissä ja *kun*-lause imperfektissä, *kun*-lause on yksitulkintaisesti kausaalinen:

- (16) Minua itkettää – janottaa, *kun hävisin.*

Esimerkkilauseessa (16) *kun*-lause ei voi saada temporaalista tulkintaa, koska tämä ei pysty antamaan tietoja matriisilauseen ilmaisevan tilanteen ajankohdasta. *Kun*-lauseen temporaalinen tulkinta ratkeaa *silloin*-testillä. Tämä tarkoittaa sitä, että jos matriisilauseeseen liittyy *silloin*-adverbi tekee koko

lauseesta kieliopillisesti ja semanttisesti hyväksyttävän, *kun*-lauseen temporaalinen tulkinta on mahdollinen. Jos matriisilauseeseen liittyvä *silloin*-adverbi sen sijaan tekee koko lauseesta semanttisesti oudon, *kun*-lause ei voi saada temporaalista tulkintaa: **Minua itkettää silloin kun hävisin.* Toisin sanoen *kun*-lause esimerkissä (16) ei voi olla lisäysadjunkti. *Kun*-lauseen kausaalinen tulkinta ratkeaa *siksi*-testillä. Jos matriisilauseeseen liittyvä *siksi*-adverbi tekee koko lauseesta semanttisesti hyväksyttävän, *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta on mahdollinen. Näin ollen *kun*-lause kytketään verbin argumenttirakenteen sisälle, implisiittiseen aiheuttajaan. Toisin sanoen *kun*-lause esimerkissä (16) on täydennysadjunkti, joka tulkitaan CAUSE-funktion argumentiksi.

Lauseiden keskinäinen aikamuoto ei ole ainoa tekijä, joka voi estää kokonaan temporaalisen tulkinnan. Huomattakoon, että mahdollinen kaksitulkintaisuus (kausaalinen/temporaalinen) koskee pelkästään valkkaus-verbistä. Mikäli kyseessä on pakkausverbi, *kun*-lause ei voi, lauseiden keskinäisistä aikamuodoista riippumatta, saada temporaalista tulkintaa, vaan *kun*-lause on yksitulkintaisesti kausaalinen:

- (17) Minua inhottaa – kaduttaa – harmittaa, *kun olen hermostunut.* (pakkaus-verbit)
 (18) Minua inhotti – kadutti – harmitti, *kun olin hermostunut.*
 (19) Minua inhotti – kadutti – harmitti, *kun olen hermostunut.*
 (20) Minua inhottaa – kaduttaa – harmittaa, *kun olin hermostunut.*

Esimerkkilauseissa (17)–(20) *kun*-lause ei voi saada temporaalista tulkintaa, koska tämä ei voi pelkästään antaa tietoja matriisilauseen ilmaisevan tilanteen ajankohdasta. Tämä ratkeaa *silloin*-testillä. Seuraavanlainen

tulkinta on semanttisesti outo: #'Minua inhottaa ja se sattuu tapahtumaan juuri silloin kun olen hermostunut, mutta ei siksi kun olen hermostunut'. Toisin sanoen pakkausverbin rakenteeseen liittyvä *kun*-lause ei voi

olla lisäysadjunkti, vaan se on tulkittava matriisilauseen ilmaiseman tilanteen aiheuttajaksi. Niinpä *kun*-lause on täydennysadjunkti, joka kytketään verbin argumenttirakenteen sisälle, implisiittiseen aiheuttajaan.

Ydinlauseen (17) + täydennysadjunktin temaattinen rakenne:

[Olen hermostunut] ^I	MINÄ	[”TUNNE”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE	→ STAY →	AT

Koska pakkaus-verbien rakenteisiin liittyvä *kun*-lause on aina tulkittava aiheuttaja-argumentiksi, *kun*-lause lähenee subjektin asemaa. (*Kun*-lause subjektina, ks. Herlin, 1998, 75) Herlinin (1998: 75–76) mukaan on olemassa sellaisia *kun*-lauseita, jotka lähenevät subjektin asemaa. Päälauseen subjektiksi analysoituvia *kun*-lauseita yhdistää päälauseen predikaattiverbi. Se on joko *olla*-verbi tai kuuluu muuten rajattuun ryhmään tunneverbejä (*ihmetyttää*, *harmittaa* jne.). Minusta tätä Herlinin mainitsemää tunneverbin rajattua ryhmää edustavat juuri pakkaus-verbit.

6. KUN-LAUSEEN TULKINTAAN VAIKUTTAVAT SE- JA SIKSI-TESTIT

Pakkaus-verbien rakenteisiin liittyvän *kun*-

lauseen kausaalinen tulkinta ratkeaa liittämällä matriisilauseeseen *se*-pronomini, joka vastaa CAUSE-funktion argumenttia eli lähinnä subjektia: *Minua inhottaa se kun olen hermostunut*. Huomattakoon (17) sen sijaan, että pakkaus-verbien rakenteisiin liittyvä *siksi*-adverbi ei välttämättä ratkaise *kun*-lauseen kausaalista tulkintaa: *Minua kaduttaa siksi kun olen hermostunut*. *Siksi*-adverbin avulla ei siis välttämättä voida kytkeä *kun*-lause-adjunktia verbin argumenttirakenteen sisälle, aiheuttaja-argumentiksi. Tämä johtuu siitä, että *siksi* on syntaktisesti adjunkti (adverbi), kun taas *se* on syntaktisesti argumentti (subjekti). Pakkaus-verbin rakenteeseen liittyvä *siksi*-adverbi voi antaa lauseelle sellaisen tulkinnan, että aiheuttaja-argumentti olisi implisiittinen ja *kun*-lause pysyy verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäyksenä:

(21) Minua kaduttaa (tekoni) *siksi kun olen hermostunut*.

[”TEKO”] ^I	MINÄ	[”TUNNE”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE →	STAY →	AT

Esimerkkilauseessa (21) *kun*-lause lisäisi vain ydinlauseen merkitykseen jotain tietoja, tässä tapauksessa syytä. Huomattakoon, että *kun*-lauseen ilmaisema syy ei ole sama kuin varsinainen aiheuttaja-argumentti (tekoni).

Siksi-adverbin käyttömahdollisuus edellyt-

tää mielestäni sitä, että kaikki verbin pakollisten funktioiden argumentit on ilmaistu syntaksissa, joten *kun*-lause voi pysyä verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäyksenä. Jos pakkaus-verbin aiheuttajaa ei ole ilmaistu syntaksissa, siihen liittyvä *kun*-lause

täytyy tulkita CAUSE-funktion argumentiksi eli aiheuttajaksi. Tästä johtuen *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta ei välttämättä selviä *siksi*-adverbin avulla. Toisin sanoen *siksi*-adverbin käyttömahdollisuus edellyttää sitä, että *kun*-lause voi pysyä verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäysadjunktina. Tämä ei siis ole mahdollista pakkaus-verbien yhteydessä, koska CAUSE-funktio on aina läsnä. Ellei se ole eksplisiittinen syntaktinen argumentti, se on implisiittinen, joten tämä on ilmaistava eksplisiittisesti siihen liittyvän *kun*-lauseadjunktin avulla.

Valkkaus-verbien yhteydessä sen sijaan *kun*-lauseadjunktin kausaalinen tulkinta voi ilmetä *siksi*-adverbin avulla. Tämä johtuu siitä, että valkkaus-verbien CAUSE-funktio voi olla kokonaan poissa, joten niihin liittyvä *kun*-lause voi pysyä verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäysadjunktina. Toisin sanoen pakkaus-verbien rakenteisiin liittyvän *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta ratkeaa pelkästään *se*-pronominin avulla (*Minua inhottaa se kun olen hermostunut*), kun taas valkkaus-verbien rakenteisiin liittyvän *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta ratkeaa joko *se*-pronominin avulla (*Minua itkettää se kun olen hermostunut*) tai *siksi*-adverbilla (*Minua itkettää siksi kun olen hermostunut*). Huomatarkoon valkkaus-verbien yhteydessä, että *kun*-lauseadjunkti voidaan tulkita aiheuttaja-argumentiksi, vaikka matriisilauseeseen liittyy *siksi*-adverbi. *Siksi*-adverbin käyttömahdollisuus valkkaus-verbien yhteydessä johtuu juuri siitä, että niihin liittyvä *kun*-lause voi, CAUSE-funktion valinnaisuudesta johtuen, olla sekä täydennysadjunkti että lisäysadjunkti.

Se-sanaa voidaan siis aina käyttää, jos *kun*-lause tulkitaan argumentiksi (täydennysadjunktiksi) riippumatta siitä, onko kyseessä valkkaus-verbi vai pakkaus-verbi. Jos *kun*-lause sen sijaan on verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäysadjunktina, *se*-sanaa

ei voi käyttää. Tämä koskee lähinnä sellaisia tapauksia, joissa aiheuttaja on ilmaistu syntaksissa subjektina: **Pekka inhottaa minua se kun olen hermostunut*. Mikäli siis *kun*-lause on lisäysadjunkti, *kun*-lauseen kausaalinen tulkinta ilmenee ainoastaan *siksi*-adverbin avulla: *Pekka itkettää/inhottaa minua siksi kun olen hermostunut*.

7. TÄYDENNYSSADJUNKTIN JA LISÄYSADJUNKTIN VÄLINEN HIERARKIA

Pakkaus-verbien rakenteisiin liittyvä *kun*-lause ei voi olla lisäysadjunkti, paitsi jos mukana on NP-muotoinen aiheuttaja (*Minua harmitti Pekan hössötys, kun olin väsynyt*). Tämä johtuu siitä, että täydennysadjunktien ja lisäysadjunktien välillä on hierarkia, jolla tarkoitetaan, että adjunkti on tulkittava täydennysadjunktiksi, mikäli se on mahdollista. Pakkaus-verbien yhteydessä *kun*-lause voidaan aina tulkita aiheuttajaksi, koska pakkaus-verbien CAUSE-funktio on aina läsnä. Toisin sanoen *kun*-lause voi aina olla täydennysadjunkti. Tämä hierarkia tarkoittaa käytännössä sitä, että *kun*-lause ei voi olla lisäysadjunkti, jos se täydentää sellaista verbiä, jolla on implisiittinen aiheuttaja. Jos pakkaus-verbien aiheuttajaa ei ole ilmaistu syntaksissa subjektina, tunnekausatiivirakenteeseen liittyvä *kun*-lause on tulkittava aiheuttajaksi.

Valkkaus-verbien yhteydessä (ks. 15) CAUSE-funktio voi sen sijaan olla kokonaan poissa. Tämä tarkoittaa sitä, että *kun*-lausetta ei tarvitse tulkita CAUSE-funktion argumentiksi eli aiheuttajaksi, vaan *kun*-lause voi saada temporaalisen tulkinnan ja pysyä kokonaan verbin argumenttirakenteen ulkopuolella lisäyksenä: 'Minua itkettää ja se sattuu tapahtumaan juuri silloin kun olen hermostunut'. Toisin sanoen pakkaus-verbien yhteydessä tarvitaan aina syy. Ellei se ole eks-

plisiittinen syntaktinen subjekti, se on silti implisiittinen, joten se voidaan ilmaista eksplisiittisesti adjunktikonstruktion avulla, esimerkiksi *kun*-lauseella.

On otettava huomioon se, että on olemassa eräitä kontekstuaalisia seikkoja, jotka voivat rikkoa valkkaus- ja pakkaus-verbien väliin eroihin perustuvaa periaatetta. Tällä tarkoitan sitä, että esimerkiksi kontekstuaalinen seikka voi jopa pakkaus-verbien yhteydessä mahdollistaa *kun*-lauseen temporaalisen tulkinnan:

(22) Minua inhotti *vasta kun* juna tuli. (so. 'alkoi inhottaa')

Esimerkkilauseessa (22) *kun*-lause voi saada temporaalisen tulkinnan, koska se pystyy antamaan tietoja matriisilauseen ilmaiseman tilanteen ajankohdasta, mikä ratkeaa *silloin*-testillä: *Minua inhotti vasta silloin kun juna tuli, mutta ei siksi kun juna tuli. Kun*-lauseen temporaaliseen tulkintaan johtaviin kontekstuaalisiin seikkoihin en tässä artikkelissa kiinnitä huomiota.

8. LOPUKSI

Valinnaisesti ja pakollisesti kausatiivisten tunnekausatiiviverbien erot ovat seurausta niiden erilaisista käsiterakenteista. Esitän seuraavassa lopuksi lyhyen tiivistelmän näistä eroista.

Valkkaus-vebeillä on valinnainen CAUSE-funktio, jolla on valinnaisesti implisiittinen aiheuttaja. Valkkaus-verbien LCS on seuraavanlainen:

[...] ^{<I>}	[”TUNNE”] ^I
↑	↑
<CAUSE> →	STAY → AT

Koska CAUSE-funktio on valinnainen, on

näiden verbien yhteydessä olemassa kolme tulkintamahdollisuutta:

i. *ei-kausatiivinen*, jolloin CAUSE-funktio on poissa, joten tunnekausatiivirakenteeseen liittyvä *kun*-lause on lisäysadjunkti. Näin ollen *kun*-lause saa temporaalisen tulkinnan.

Pekkaa janottaa, kun hän syö sipulia.

PEKKA	[”JANO”] ^I
↑	↑
STAY →	AT

ii. *kausatiivinen*, jolloin CAUSE-funktio on läsnä ja CAUSE-funktion argumentti on eksplisiittisesti ilmaistu syntaksissa subjektina:

<i>Sipuli janottaa</i>	<i>Pekkaa.</i>	
SIPULI	PEKKA	[”JANO”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE →	STAY →	AT

iii. *kausatiivinen*, jolloin CAUSE-funktio on läsnä, mutta CAUSE-funktion argumentti on implisiittinen. Niinpä *kun*-lause voi tunkeutua verbin argumenttirakenteen sisälle ja ilmaista implisiittisen aiheuttajan. Toisin sanoen *kun*-lause on täydennysadjunkti, joka tulkitaan argumentiksi eli aiheuttajaksi. Näin ollen *kun*-lause saa kausaalisen tulkinnan:

Pekkaa janottaa, kun hän syö sipulia.

[P. syö sipulia] ^I	PEKKA	[”JANO”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE →	STAY →	AT

Pakkaus-vebeillä on pakollinen CAUSE-funktio, jolla on myös valinnaisesti implisiittinen aiheuttaja. Niiden LCS on seuraavanlainen:

[...] ^{<I>}	[”TUNNE”] ^I
↑	↑
CAUSE →	STAY → AT

Koska CAUSE-funktio on pakollinen, on olemassa vain kaksi tulkintamahdollisuutta:

- i. *kausatiivinen*, jolloin CAUSE-funktion argumentti on eksplisiittisesti ilmaistu syntaksissa subjektina:

Sipuli inhottaa Pekkaa.

SIPULI	PEKKA	[”TUNNE”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE →	STAY →	AT

- ii. *kausatiivinen*, jolloin CAUSE-funktion argumentti on implisiittinen. Niinpä *kun*-lause täytyy tulkita aiheuttaja-argumentiksi. Toisin sanoen *kun*-lause on täydennysadjunkti, joka kytketään verbin argumenttirakenteen sisälle.

Pekkaa inhottaa, kun hän syö sipulia.

[P. syö sipulia] ^I	PEKKA	[”TUNNE”] ^I
↑	↑	↑
CAUSE →	STAY →	AT

Ainoa valkkkaus-verbien ja pakkaus-verbien välinen ero on se, että CAUSE-funktio on pakollinen pakkaus-verbien yhteydessä, kun se on taas valinnainen valkkkaus-verbien yhteydessä.

VIITTEET

- Helbig, G. (1975). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig:
Herlin, I. (1997). *Suomen kielen koska-konjunktion merkitys ja merkityksenkehitys*. Helsinki: SKS.
Herlin, I. (1998). *Suomen kun*. Helsinki: SKS.
Jackendoff, R. (1972). *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge: MIT Press.
Jackendoff, R. (1976). Towards an explanatory

- semantic representation. *Linguistic Inquiry* 7, 89–50. Cambridge: MIT Press.
Jackendoff, R. (1983). *Semantics and Cognition*. Cambridge: MIT Press.
Jackendoff, R. (1987). *Consciousness and the computational mind*. Cambridge: MIT Press.
Jackendoff, R. (1990). *Semantic structures*. Cambridge: MIT Press.
Jackendoff, R. (1997). *The architecture of the language faculty*. Cambridge: MIT Press.
Larjavaara, M. (1990). *Suomen deiksis*. Helsinki: SKS.
Nikanne, U. (1990). *Zones and Tiers*. Helsinki: Finnish Literature Society.
Nikanne, U. (1995). Action Tier Formation and Argument Linking. *Studia Linguistica* 49, 1–32.
Nikanne, U. (1997a). Suomen infiniittisten adjunktien temporaalinen tulkinta. *Virtittäjä* 3, 338–357.
Nikanne, U. (1997b). Lexical Conceptual Structure and Syntactic Arguments. *SKY* 1997, 81–118.
Nikanne, U. (2000). Some Restrictions in Linguistic Expressions of Spatial Movement. Teoksessa Emile van der Zee & Urpo Nikanne (toim.), *Cognitive Interfaces: Constraints on linking cognitive information*, 77–93. New York: Oxford University Press.
Nikanne, U. (2001). Constructions in Conceptual Semantics. Tulossa teoksessa Jan-Ola Östman & Mirjam Fried (toim.), *Construction Grammar (s): Cognitive dimensions*, Amsterdam: Philadelphia.
Pörn, M. (2001). *Naurattaa*-verbin käännösvarsiineet Tuntemattoman sotilaan saksannoksessa. *Fennistica* 13, 159–172.
Siironen, M. (1998). The Semantics and Derivational Relations of Finnish Emotive Verbs. *Papers from the 16th Scandinavian Conference of linguistics*, 39–402.
Tarvainen, K. (1977). *Dependenssikielioppi*. Helsinki: Gaudeamus.
Vilkuna, M. (1996). *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuksen julkaisuja 90 Edita.

OPTIONALLY AND OBLIGATORILY CAUSATIVE EMOTIONAL CAUSATIVE VERBS AND THEIR ARGUMENT STRUCTURE

Michaela Pörn

Department of Finnish Language and Literature

Åbo Akademi University

This paper discusses Finnish *emotional causative verbs* (Finnish *tunnekausatiiviverbi*) and their argument structure. The analysis of the verbs is based on conceptual semantics. In this paper it is shown that the emotional causative verbs can be divided into two groups: optionally causative and obligatorily causative. The lexical features of the optionally and the obligatorily causative emotional causative verbs are dealt with, and it is also investigated how the lexical differences of these groups of verbs reflect the interpretation of the *kun* ('when') clause adjunct that is linked to the argument structure of the verb.

Regarding obligatorily causative emotional causative verbs, the *kun* clause can always be interpreted as a causer-argument because the CAUSE-function of the obligatorily causative emotional causative verbs is obligatory. Regarding optionally causative emotional causative verbs, on the other hand the *kun* clause cannot necessarily be interpreted as a causer-argument due to the fact that the CAUSE-function is optional, which means that the CAUSE-function can be totally absent.

Keywords: Conceptual semantics, argument structure of the verb, emotional causative verbs, adjuncts